

พฤติกรรมและวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตร ในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

Behavior and Practices of Muslim Single Mother for Child Rearing in Yarang District, Pattani Province

รอฮานี มาแจ¹ มุสลิม คาเรง¹

Rohanee Machae¹, Mutsalim Khareng¹

(Received: April 8, 2020; Revised: May 5, 2020; Accepted: June 16, 2020)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพฤติกรรมแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมสั่งสอนบุตรในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี และ 2) ศึกษาวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตร ในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี โดยทำการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์อัลกุรอาน หะดีษ ตำรา วิชาการ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูบุตรในอิสลาม และเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมที่เกิดจากการหย่าร้างและสามีเสียชีวิต ในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี จำนวน 108 คน คัดเลือกโดยวิธีสุ่มอย่างง่าย แล้วมาเปรียบเทียบตาราง Krejcie and Morgan เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามหาความเชื่อมั่นด้วยสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ของครอนบัต มีค่าเท่ากับ 0.76 และ 0.80 ค่าดัชนี IOC มีค่ามากกว่า 0.5 นำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมและการอบรมสั่งสอนของมารดาต่อบุตรโดยรวมอยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำบางครั้ง มีค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 3.14/0.97 ส่วนวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตรโดยรวมอยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำบางครั้ง มีค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 2.82/0.82 โดยมีความมุ่งหวังที่จะอบรมเลี้ยงดูบุตรตามแนวทางอิสลามเติบโตเป็นคนดี มีคุณธรรมจริยธรรม ดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบอันดีงามของศาสนา และสอดคล้องกับวิถีทางแห่งหลักบัญญัติอิสลามอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: พฤติกรรม การอบรมเลี้ยงดู แม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิม

¹สถาบันอิสลามและอาหรับศึกษา มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์

¹Academy of Islamic and Arabic studies, Princess of Naradhiwas University

Abstract

This research aimed to study behaviors of Muslim single mothers maintenance in Yarang district, Pattani province and practices of Muslim single mother for child rearing in Yarang district, Pattani province. Data were collected from reviewing information through Al-Quran, Hadith, academic texts and other documents related to raising children in Islam. The research samples were 108 Muslim single mothers, living in Yarang district, Pattani province, who were divorce or whose spouse had died. The samples were selected by simple random sampling method, and its number based on Krejcie and Morgan table. The tool used was a questionnaire with Cronbach's alpha coefficient of reliability 0.76 and 0.80 and with IOC > 0.5. Data were analyzed by using mean and standard deviation. The research showed that mean and standard deviation of the behaviors of Muslim single mothers for child rearing were 3.14/0.97, a moderate level. The mean and standard deviation of the practices of Muslim single mother for children maintenance were 2.82/0.82, a moderate level. Also, it revealed that the intentions for child rearing were expected to follow Islamic guidelines; to grow as a good person with morality and ethics and to live within boundaries of religion of Islamic principles.

Keywords: Behavior, Children maintenance, Muslim single mother

บทนำ

ครอบครัวเป็นสถาบันหลักถือได้ว่าเป็นมาตรฐานของสังคม เนื่องจากผู้คนได้เรียนรู้ พัฒนา ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้จากครอบครัวเป็นสำคัญ การซึมซับทั้งในสิ่งที่ป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น พื้นฐานเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา การอบรมเลี้ยงดู การปลูกฝังจริยธรรม คุณธรรม ค่านิยม ความเอาใจใส่ในสภาวะวิกฤติ เป็นต้น ดังนั้น หากครอบครัวสามารถทำหน้าที่ผลิตสมาชิกที่มีคุณภาพ การทำหน้าที่ได้ตามปกติ รู้จักการให้ และการรับที่สมดุล ย่อมส่งผลให้เกิดการอยู่ร่วมกันด้วยดีของคนในสังคม สมาชิกของสังคมที่มีคุณภาพจะส่งผลต่อความมั่นคงของประเทศชาติ กล่าวได้ว่า ครอบครัวได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งบ่มเพาะ หล่อหลอม ถวายทอดค่านิยม ความเชื่อ และอบรมขัดเกลาสมาชิกในครอบครัวให้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ครอบครัวจึงมีความสำคัญและมีอิทธิพลมากที่สุดต่อชีวิตมนุษย์ที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุขและมั่นคง (วฤณสพร ณัฐรุจิโรจน์, 2560)

สถานการณ์ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลง ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ต่อเนื่องจากการเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ การเติบโตของระบบทุนนิยม และภัยคุกคามจากการก่อการร้ายในรอบทศวรรษที่ผ่านมา (สุรีย์พร พันพื้ง และกมลพรธณ พันพื้ง, 2558) ปัจจัยเหล่านี้ล้วนได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่แสดงถึงการขาดความมั่นคงของครอบครัว คือครอบครัวไม่สมบูรณ์แบบ หรือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ครอบครัวซึ่งอาจมีเพียงพ่อหรือแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกเป็นหลัก เช่น มารดาเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง ครอบครัวแตกแยก สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความไม่สมบูรณ์แบบของครอบครัวคือ การหย่าร้าง แยกแยก ครอบครัวที่ไม่มีพ่อหรือไม่มีแม่ (Single parent) หรือแม่แต่มีแม่คนเดียว (Single mother)

ครอบครัวที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนเลี้ยงลูกคนเดียว ส่วนใหญ่จะได้รับผลกระทบ 2 ประการ ซึ่งประการแรก คือ ผลกระทบที่เกิดกับพ่อหรือแม่ ได้แก่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม เมื่อครอบครัวมีผู้หาเลี้ยงครอบครัวหลักเพียงคนเดียว ปัญหาที่ตามมาคือ ความยากจนของครอบครัว มีผลกระทบต่อโอกาสในการศึกษาของบุตร และปัญหาจะทวีความรุนแรงขึ้นตามจำนวนบุตรที่มี และประการที่สอง คือ ผลกระทบที่เกิดกับลูก ได้แก่ ปัญหาด้านพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ สภาพความประพฤติที่ไม่เหมาะสมหรือการกระทำผิดของเด็กที่ต้องเผชิญสถานการณ์ปัญหาครอบครัวแตกแยก (อภินดา ชัยมานะเดช, 2562) ครอบครัวที่มีแม่เป็นหัวหน้าครอบครัวและเลี้ยงลูกตามลำพัง ทำให้ต้องแบกรับความรับผิดชอบทั้งของตนเอง และบุตรเพิ่มขึ้นต้องรับภาระหนักด้านเศรษฐกิจ ประสบปัญหาความเครียดทำให้ไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอน และการช่วยเหลือลูกในด้านการเรียนอย่างเหมาะสม (พัชชา เจริญกลิ่นจันทร์, 2558) สถาบันครอบครัวเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญโดยตรงกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความแตกต่างภายในสังคมยุคปัจจุบันที่มีการแข่งขันสูง ชีวิตดำเนินไปอย่างรวดเร็ว มีเหล่าอบายมุข และสิ่งล่อลวงมากมาย หากการอบรมเลี้ยงดูบุตรในครอบครัวไม่เหนียวแน่น จะเป็นความเสี่ยงอย่างยิ่งที่จะนำพาตัวเองเข้าหาอบายมุขต่าง ๆ ดังที่อัลลอฮ์ (ช.บ.) ได้ตรัสในอัลกุรอานความว่า "และจงใช้ให้ผู้อื่นทำความดีและจงห้ามปรามไม่ให้ทำความชั่ว" (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2542)

อิสลามได้ให้ความสำคัญต่อการเลี้ยงดูบุตร เพราะหากการเลี้ยงดูบุตรดีนั้น ก็จะมาซึ่งความดีอย่างมากมายจนเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ซึ่งการอบรมเลี้ยงดูบุตรแบบฉบับของอัลกุรอาน และอัลหะดีษ เป็นกระบวนการหนึ่งของชีวิตที่สำคัญยิ่งของบุคคลทั้งสามฝ่ายที่จำเป็นต้องมีการร่วมมือคือ บิดา มารดา และบุตร (Hamjah, 2016) ซึ่งรวมกันเป็นครอบครัวอันเป็นหน่วยย่อยที่สุดและสำคัญที่สุดของสังคม ทำหน้าที่ทั้งผลิตและอบรมสั่งสอนบุตรผู้เป็นสมาชิกใหม่ของสังคม ที่สอดคล้องตามหลักคำสอนแห่งอัลกุรอานและซุนนะฮ์ (Aini, Sugianti, Dana, Wahyudi & Ramadhani, 2020) การอบรม

สั่งสอนบุตรถูกต้องตามหลักการอิสลามจะนำมาซึ่งความดี ประสบความสำเร็จในชีวิตที่มีหลักการอิสลามเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต เนื่องจากบิดามารดาทุกคนปรารถนาที่จะให้ลูกเติบโตเป็นบ่าวที่ดีของพระองค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) เป็นปัญญาชนที่ดีของสังคม มีความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิตในทุก ๆ ด้านอย่างมีประสิทธิภาพ และสิ่งสำคัญที่สุดคือ มีจริยธรรมและศีลธรรมทางศาสนาที่อยู่บนหนทางของอิสลามอย่างมั่นคง (Nasution, 2019) อิสลามจึงกำหนดกฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติต่าง ๆ สำหรับการอบรมเลี้ยงดูหลายประการทั้งในด้านการศรัทธา การปฏิบัติศาสนกิจ และจรรยา มารยาทที่ดีงาม ดังนั้นการอบรมเลี้ยงดูบุตรจึงเป็นบทบาทสำคัญสำหรับบิดามารดามุสลิมที่ต้องใคร่ครวญไว้ให้ดีในการอบรม ชดเชลาบุตรให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของอัลลอฮ์ (ช.บ.) ที่ได้ประทานบุตรมายังบิดามารดาและได้ถูกบัญชาให้ระมัดระวัง ครอบคอบ ไม่ควรละเลยในการเลี้ยงดูบุตรของตน เอาใจใส่ดูแลตามหลักการอิสลามตั้งแต่บุตรอยู่ในครรภ์จนลืมตาดูโลก (Raffar, Hamjah, & Ismail, 2019)

การศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรม และวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตรเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความศรัทธาต่อบุตร เพราะการศรัทธาที่มั่นคงของบุตรสามารถควบคุมพฤติกรรมในด้านการประกอบศาสนกิจและการปฏิบัติตนที่ดีต่าง ๆ ให้อยู่ในกรอบของหลักการอิสลาม ส่วนการอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลามเป็นกระบวนการทางสังคมที่ต้องทำหน้าที่ร่วมกันระหว่างครอบครัว และสถาบันการศึกษาในการอบรมขัดเกลาจิตใจ ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เสริมสร้างพัฒนาการด้านร่างกาย และด้านจิตใจ เพื่อให้เป็นคนดีต่อสังคมและประเทศชาติ

ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการสร้างพื้นฐานการเลี้ยงดูตามหลักการอิสลาม ได้แก่ สภาพการอบรมเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่อายุแรกเกิดถึงอายุ 10 ขวบ และความสัมพันธ์อันดีของแม่ที่มีต่อบุตรนั้นคือ หากคนในครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่ ซึ่งเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดเด็กมากที่สุด สามารถอบรมสั่งสอนสิ่งที่ดีต่อบุตร บุตรก็จะสามารถดำรงชีวิตที่ถูกต้องตามหลักการอิสลาม และสามารถพัฒนาจิตใจของเด็กให้มีความสุขได้ (Almuddin, Jamil & Saari, 2016) แต่ในทางกลับกันหากแม่ไม่สามารถอบรมเลี้ยงดูบุตรตามหลักการอิสลาม และไม่ให้ความสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูบุตรที่ดีได้ บุตรมักจะมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาได้ ยิ่งถ้าแม่ต้องเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ไม่ได้ให้ความสนใจ และไม่มีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยแล้ว บุตรมักจะมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ สร้างปัญหาให้กับครอบครัว เช่น ที่พบเห็นในปัจจุบันเกี่ยวกับปัญหาการก่ออาชญากรรมของเด็กวัยรุ่น ปัญหาการติดยาเสพติดและอื่น ๆ ได้

การหย่าร้างที่เพิ่มสูงขึ้นส่วนใหญ่มิสาเหตุอันเนื่องมาจากทั้งหญิงและชายมีความอดทนต่อนาน้อยลง การเป็นหม้ายทำให้ครอบครัวพ่อหรือแม่ต้องเลี้ยงลูกตามลำพัง เนื่องจากอัตราการหย่าร้างที่มีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และจากการเสียชีวิตของคู่สมรสในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส (พิชารณณ์ เปรียบเหมือน และธัญมัทธม สร้างบุญมี, 2562) ซึ่งเป็น

พื้นที่ที่มีความขัดแย้งอย่างรุนแรง ที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนและชุมชนอย่างไม่อาจปฏิเสธและหลีกเลี่ยงได้ (อ้อมใจ วงษ์มณฑา, 2562) เนื่องด้วยอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี เป็นอำเภอหนึ่งที่เคยเป็นพื้นที่สีแดง (หมู่บ้านเสริมความมั่นคง) ซึ่งมีการเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบบ่อยครั้งทำให้มีผู้สูญเสียในพื้นที่ดังกล่าวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บจากเหตุรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ ถึง 18,206 คน มีหญิงหม้ายกว่า 2,800 คน และเด็กกำพร้ามากกว่า 6,000 คน ทำให้เกิดผลกระทบต่อผู้หญิงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผู้หญิงที่ต้องกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งผู้หญิงเหล่านั้นต้องปรับตัวอย่างหนักทั้งสภาพจิตใจที่ต้องแบกรับความเจ็บปวดและบทบาทที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่มีหน้าที่เลี้ยงลูกอยู่บ้าน กลับมาเป็นหัวหน้าครอบครัว แบกรับภาระดูแลทั้งการเงินและงานบ้าน ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ให้กับลูกในเวลาเดียวกัน ทำให้ไม่มีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรได้อย่างเต็มที่ (สำนักข่าวอิศรา, 2557)

ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาพฤติกรรมและวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตรในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ที่ส่งผลกระทบต่อป้องกันพฤติกรรมของบุตรที่ไม่ดี นำมาซึ่งความขัดแย้งและปัญหาในสังคมได้ ทั้งนี้เพื่อนำข้อค้นพบที่ได้ไปพัฒนาต่อยอดในการเปิดหลักสูตรระยะสั้น เพื่อพัฒนาศักยภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยวในการอบรมสั่งสอนบุตรได้อย่างเหมาะสมถูกต้องตามบทบัญญัติอิสลาม นำไปสู่ความสำเร็จในการดำรงชีวิตในทุก ๆ ด้าน เป็นบุคคลที่ดีของสังคมและประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการอบรมสั่งสอนของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อบุตรในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี
2. เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูบุตรของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

วิธีการวิจัย

รายละเอียดวิธีการดำเนินงานวิจัยมีดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมที่เกิดจากการหย่าร้างและสามีเสียชีวิต ในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ผู้วิจัยได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากตารางสำเร็จรูปเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie & Morgan) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และค่าความคลาดเคลื่อน

ไม่เกินร้อยละ 5 โดยใช้หลักการสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling) ซึ่งได้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ จำนวน 108 คน จากจำนวนทั้งสิ้น 156 คน โดยกำหนดเงื่อนไขเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรในการดูแลอายุตั้งแต่อายุแรกเกิดถึงอายุ 10 ขวบ

2. เครื่องมือวิจัย

การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลดังต่อไปนี้

2.1 ศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์อัลกรุอัน อัลหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) และทัศนะนักวิชาการต่าง ๆ หนังสือตำรา งานวิจัยบทความวิชาการรวมทั้งเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรในอิสลาม ตลอดจนแหล่งข้อมูลสื่ออินเทอร์เน็ตที่เขียนโดยผู้รู้ นักปราชญ์ นักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร

2.2 นำแบบสอบถามไปตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในด้านอิสลามศึกษา เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมและสอดคล้องของข้อคำถาม โดยมีเกณฑ์ของค่าดัชนี IOC ที่ยอมรับได้มีค่ามากกว่า 0.5 จึงถือว่าข้อคำถามดังกล่าวมีความสอดคล้อง และเหมาะสมที่จะใช้วัดตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย ถ้าหากมีค่าดัชนี IOC ที่มีค่าต่ำกว่า 0.5 ผู้วิจัยทำการแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

2.3 นำแบบสอบถามที่มีการแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญไปทดลองใช้กับแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมในหมู่บ้านรัตนบาศู หมู่ที่ 7 ตำบลกะลุวอ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส จำนวน 25 ชุด และนำมาวิเคราะห์หาความเชื่อถือได้ (Reliability) โดยใช้วิธีสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha-coefficient) ของครอนบัค (Cronbach) ซึ่งต้องมีค่ามากกว่าหรือเท่ากับ 0.60 ดังนั้นจึงสามารถยอมรับแบบสอบถามดังกล่าว ผลการหาค่าดังกล่าวพบว่า ด้านการอบรมสั่งสอนความเที่ยงเท่ากับ 0.76 และด้านวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตร ค่าความเที่ยงมีค่าอยู่ระหว่าง 0.80

2.4 ลงพื้นที่ดำเนินการวิจัยโดยนำแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพ และปรับปรุงแก้ไขอย่างสมบูรณ์ไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 108 ตัวอย่าง โดยแบบสอบถามไปแจก 108 ชุด ได้รับกลับมา 108 ชุด คิดเป็นร้อยละ 100

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอนการดำเนินการคือ ส่งแบบสอบถามถึงแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมจากการหย่าร้างและสามีเสียชีวิต โดยมีบุตรในการดูแลอายุแรกเกิดถึงอายุ 10 ขวบ เป็นเป้าหมายวิจัยโดยการส่งด้วยตนเอง และเก็บแบบสอบถามกลับเมื่อครบกำหนด 7 วัน หลังจากนั้นทำการตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของการตอบแบบสอบถาม ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะแจกแจงความถี่

ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) การแปลผลค่าดังกล่าวใช้เกณฑ์ลิเคิร์ต (Likert) (ธานินทร์ ศิลป์จารุ, 2555) ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เกณฑ์การแปลค่าเฉลี่ย

คะแนนเฉลี่ย	พฤติกรรม
คะแนนเฉลี่ย 1.00–1.50	ไม่เคยทำ (ไม่เคยปฏิบัติเลยในหนึ่งสัปดาห์)
คะแนนเฉลี่ย 1.51–2.50	กระทำนาน ๆ ครั้ง (ปฏิบัติ 1–2 ครั้งในหนึ่งสัปดาห์)
คะแนนเฉลี่ย 2.51–3.50	กระทำบางครั้ง (ปฏิบัติ 3–4 ครั้งในหนึ่งสัปดาห์)
คะแนนเฉลี่ย 3.51–4.50	กระทำบ่อยครั้ง (ปฏิบัติ 5–6 ครั้งในหนึ่งสัปดาห์)
คะแนนเฉลี่ย 4.51–5.00	กระทำมากที่สุด (ปฏิบัติทุกครั้งทุกวันในหนึ่งสัปดาห์)

ผลการวิจัย

ข้อมูลการตอบแบบสอบถามพฤติกรรมและวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตรในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ปรากฏดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามอายุ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 31–40 ปี จำนวน 73 คน คิดเป็นร้อยละ 67 รองลงมาอายุระหว่าง 21–30 ปี จำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 23 รองลงมาอายุระหว่าง 41–50 ปี จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 6.4 และอายุ 50 ปีขึ้นไป จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 2.8 จำแนกตามระดับการศึกษา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาด้านสามัญ ระดับมัธยมศึกษา จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 36 รองลงมาระดับประถมศึกษา จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 28 รองลงมา ระดับอนุปริญา จำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 23 และระดับปริญญาตรี จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 13 ระดับการศึกษาด้านอิสลามศึกษากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาชั้นชานาวี จำนวน 56 คน คิดเป็นร้อยละ 51.85 รองลงมา ระดับอับติดาอีย จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 25.92 รองลงมา ระดับมุตตะวัตคิด จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 22.22 จำแนกตามอาชีพกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย จำนวน 36 คน คิดเป็นร้อยละ 34 รองลงมาอาชีพเกษตรกร จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 26 รองลงมาอาชีพรับจ้างทั่วไป จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 24 รองลงมาอาชีพแม่บ้าน จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 9 รองลงมาอาชีพครู จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 6 และอาชีพพนักงานราชการ จำนวน 1 คน คิดเป็น

ร้อยละ 1 และจำแนกตามสถานภาพครอบครัว กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คู่สมรสเสียชีวิต จำนวน 76 คน คิดเป็นร้อยละ 70.3 และหย่าร้าง จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 29.7

2. ข้อมูลการตอบแบบสอบถามพฤติกรรมการอบรมสั่งสอนของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิม ต่อบุตรในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

ตารางที่ 2 ตารางค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับพฤติกรรมการอบรมสั่งสอนของ
แม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อบุตรในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

ข้อที่	ข้อคำถาม	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับพฤติกรรม
1	สอนบุตรกล่าวคุอาร์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน	3.06	0.98	กระทำบางครั้ง
2	สอนบุตรฝึกหัดปฏิบัติศาสนากิจภาคสมัครใจต่าง ๆ เช่น การละหมาดฎฮา การละหมาดสุนัตเราะวาติบ	2.19	0.93	กระทำนาน ๆ ครั้ง
3	สอนบุตรให้อ่าน และท่องจำอัลกุรอานอย่างสม่ำเสมอ	2.31	1.06	กระทำนาน ๆ ครั้ง
4	สอนและชักชวนให้ปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัดเพื่อปลูกฝังความศรัทธาแก่บุตร	4.12	1.12	กระทำบ่อยครั้ง
5	สอนให้บุตรเคารพต่อบิดามารดาและผู้อื่น	4.62	0.94	กระทำมากที่สุด
6	สอนให้บุตรมีความอดทน ซื่อสัตย์ มีวินัย และมีความรับผิดชอบ	3.75	1.04	กระทำบ่อยครั้ง
7	สอนให้ลูก เป็นคนมีเมตตา เพื่อแผ่ รักในการบริจาทานแก่คนยากจน	2.51	1.00	กระทำบางครั้ง
8	สอนให้บุตรรู้จักช่วยเหลือคนในครอบครัว โดยเฉพาะงานบ้าน	3.61	0.86	กระทำบ่อยครั้ง
9	สอนให้บุตรรักใคร่ ประองดองในหมู่พี่น้องและบุคคลทั่วไป	4.53	1.02	กระทำมากที่สุด

ตารางที่ 2 ตารางค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับพฤติกรรมการอบรมสั่งสอนของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อบุตรในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี (ต่อ)

ข้อที่	ข้อคำถาม	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับพฤติกรรม
10	ดูแลบุตรให้ใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมตามหลักการอิสลาม เช่น ป้องกันการเข้าถึงเว็บไซต์ลามกหรือการพนัน	2.91	0.99	กระทำบางครั้ง
11	สอนให้บุตรรักความสะอาดทั้งร่างกายและจิตใจ	2.51	0.84	กระทำบางครั้ง
12	สอนให้บุตรรู้จักสร้างสุขลักษณะที่ดีในการบริโภคอาหารที่หะลาล	2.97	1.01	กระทำบางครั้ง
13	สอนให้บุตรรู้จักการกล่าวขอโทษเมื่อทำให้คนอื่นรู้สึกไม่ดี หรือเมื่อรังแกผู้อื่น	3.62	1.06	กระทำบ่อยครั้ง
14	สอนบุตรให้รู้จักประหยัดและเก็บออมเงิน	2.14	1.01	กระทำนาน ๆ ครั้ง
15	สอนและฝึกให้บุตรทำกิจกรรมร่วมกัน	2.34	0.69	กระทำนาน ๆ ครั้ง
รวม		3.14	0.97	กระทำบางครั้ง

จากตารางที่ 2 ผลวิจัยพบว่า พฤติกรรมการอบรมสั่งสอนของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อบุตรในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี โดยภาพรวมมีระดับพฤติกรรมกระทำบางครั้ง คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.14 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.97 ประเด็นคำถามที่อยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำมากที่สุดคือ สอนให้บุตรเคารพต่อบิดามารดาและผู้อื่น สอนให้บุตรรู้จักช่วยเหลือคนในครอบครัวโดยเฉพาะงานบ้าน ระดับพฤติกรรมกระทำบ่อยครั้งคือ สอนและตักเตือนให้ปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัดเพื่อปลูกฝังความศรัทธาแก่บุตร รองลงมาคือสอนให้บุตรมีความอดทน ซื่อสัตย์ มีวินัยและมีความรับผิดชอบ รองลงมาคือสอนให้บุตรรู้จักการกล่าวขอโทษเมื่อทำให้คนอื่นรู้สึกไม่ดี หรือเมื่อรังแกผู้อื่น ระดับพฤติกรรมกระทำบางครั้งคือ การสอนบุตรกล่าวดูอาร์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน รองลงมาคือ สอนให้บุตรรู้จักสร้างสุขลักษณะที่ดีในการบริโภคอาหารที่หะลาล รองลงมาคือดูแลบุตรให้ใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมตามหลักการอิสลาม เช่น ป้องกันการเข้าถึงเว็บไซต์ลามกหรือการพนัน รองลงมาคือสอนให้บุตรรักความสะอาดทั้งร่างกายและจิตใจ และสอนให้ลูกเป็นคนมีเมตตา เพื่อแผ่ รักในการบริจาคตานแก่คนยากจน

ระดับพฤติกรรมกระทำนาน ๆ ครั้งคือ สอนและฝึกให้บุตรทำกิจกรรมร่วมกัน รองลงมาคือสอนบุตรให้อ่านและท่องจำอัลกุรอานอย่างสม่ำเสมอ รองลงมาคือสอนบุตรฝึกหัดปฏิบัติศาสนากิจอาสาต่าง ๆ เช่น การละหมาดฏอฮา การละหมาดสุนัตเราะวาติบและสอนบุตรให้รู้จักประหยัดและเก็บออมเงิน

3. วิธีการปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูบุตรของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิม ในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

ตารางที่ 3 ตารางค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับพฤติกรรมการปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูบุตรของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

ข้อที่	ข้อคำถาม	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับพฤติกรรม
1	โอบกอด หอมบุตร เมื่อจะออกไปทำธุระข้างนอก และเมื่อกลับมาถึงบ้าน	3.19	0.64	กระทำบางครั้ง
2	ติดตามถามไถ่เรื่องการเรียนของบุตรอยู่เสมอ	3.94	0.84	กระทำบ่อยครั้ง
3	ทำโทษบุตรของท่านเมื่อไม่ปฏิบัติตามหลักการศาสนา หรือเมื่อบุตรไม่ละหมาด	2.31	1.09	กระทำนาน ๆ ครั้ง
4	ให้คำแนะนำ คำปรึกษา และยอมรับการตัดสินใจของบุตรในเรื่องการเรียนและการคบหาเพื่อน	2.64	1.00	กระทำบางครั้ง
5	ลงโทษตักเตือนเมื่อลูกพูดโกหก พฤติกรรมไม่สุภาพ/ไม่ให้เกิดเกียรติผู้อื่น	2.79	0.73	กระทำบางครั้ง
6	แสดงความอ่อนน้อมในการตักเตือนเมื่อเขากระทำผิด	1.76	0.62	กระทำนาน ๆ ครั้ง
7	ชื่นชมให้กำลังใจแก่ลูกเมื่อลูกกระทำสิ่งที่ดี	2.51	0.96	กระทำบางครั้ง
8	หลีกเลี่ยงการฉายภาพหรือตอกย้ำสิ่งที่ลูกกระทำผิดพลาด	2.62	0.87	กระทำบางครั้ง
9	ตักเตือนลูกด้วยเหตุผลไม่บังคับ ช่มชู้ เมื่อลูกไม่เชื่อฟังพ่อแม่	2.53	0.67	กระทำบางครั้ง

ตารางที่ 3 ตารางค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับพฤติกรรมการปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูบุตรของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี (ต่อ)

ข้อที่	ข้อคำถาม	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับพฤติกรรม
10	เป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่บุตร	3.91	0.81	กระทำบ่อยครั้ง
รวม		2.82	0.82	กระทำบางครั้ง

จากตารางที่ 3 ผลวิจัยพบว่า วิธีการปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูบุตรของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี โดยภาพรวมมีระดับพฤติกรรมกระทำบางครั้ง ($X = 2.82$, $S.D. = 0.80$) ประเด็นคำถามที่อยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำบ่อยครั้งคือ ติดตามถามไถ่เรื่องการเรียนของบุตร อยู่เสมอและเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่บุตร ระดับพฤติกรรมกระทำบางครั้งคือ โอบกอด หอมบุตร เมื่อจะออกไปทำธุระข้างนอกและเมื่อกลับมาถึงบ้าน รองลงมาคือ ลงโทษตักเตือนเมื่อลูกพูดโกหก พฤติกรรมไม่สุภาพ/ไม่ให้เกิดภัยผู้อื่น รองลงมาคือ ให้คำแนะนำ คำปรึกษาและยอมรับการตัดสินใจของบุตรในเรื่องการเรียนและการคบหาเพื่อน รองลงมาคือ หลีกเลี่ยงการฉายภาพหรือตอกย้ำสิ่งที่ลูกกระทำผิดพลาด รองลงมาคือ ตักเตือนลูกด้วยเหตุผล ไม่บังคับ ช่มชู้ เมื่อลูกไม่เชื่อฟังพ่อแม่ และชื่นชมให้กำลังใจแก่ลูกเมื่อลูกกระทำสิ่งที่ดี ส่วนการทำโทษบุตรเมื่อไม่ปฏิบัติตามหลักศาสนา หรือเมื่อบุตรไม่ละหมาด และแสดงความอ่อนน้อมในการตักเตือนเมื่อเขากระทำผิด อยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำนาน ๆ ครั้ง

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่องพฤติกรรมและวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตรในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานีในครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. จากการศึกษาผลวิจัยพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมส่วนใหญ่อบรมเลี้ยงดูบุตรตามบทบัญญัติอิสลาม มีพื้นฐานของการอบรมเลี้ยงดูบุตรให้มีคุณธรรมจริยธรรม และปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามที่ได้บัญญัติไว้ในอัลกุรอาน ที่พึงประสงค์แห่งอัลลอฮ์ (ช.บ.) อย่างไรก็ตามการศึกษาพฤติกรรมการอบรมสั่งสอนของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมดังกล่าวโดยรวมอยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำบางครั้งเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาจเป็นผลกระทบต่อบุตรอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องการสอนบุตรให้ปฏิบัติศาสนากิจ

ภาคสมัครใจต่าง ๆ และการเน้นย้ำให้มีการอ่าน ท่องจำอัลกุรอานอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นสิ่งที่มุสลิมทุกคนควรให้ความสำคัญและปฏิบัติอย่างยิ่ง อันเนื่องมาจากในอิสลามได้กล่าวไว้ว่า การฝึกให้บุตรเรียนรู้และท่องจำอัลกุรอาน คือหนทางที่ดีที่สุดในการปลูกฝังสัจธรรมและการขัดเกลาจิตวิญญาณ ดังหะดีษรายงานจากท่านอุษมาน บินอัฟฟาน ซึ่งท่านนบีได้กล่าวมีความว่า "ผู้ที่ดีที่สุดในหมู่พวกท่าน คือ ผู้เรียนอัลกุรอานและสอนอัลกุรอาน" (Al-Bukhari, 1989) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ยาฮารี การเซ็ง (2558) พบว่า การอ่านและท่องจำอัลกุรอานยังถือเป็นหนทางที่ประเสริฐที่สุดในการรำลึกถึงอัลลอฮ์ (ช.บ.) การสอนอัลกุรอานให้กับเด็ก ๆ นั้นเป็นรากฐานหนึ่งจากรากฐานต่าง ๆ ของอิสลามที่เด็ก ๆ ควรได้รับการเรียนรู้ อันจะทำให้พวกเขาเติบโตขึ้นมาท่ามกลางธรรมชาติที่บริสุทธิ์และแสงรัศมีแห่งอัลกุรอานจะเข้าสู่หัวใจของพวกเขา ก่อนที่ความมืดมนแห่งอารมณ์ใฝ่ต่ำและการฝ่าฝืนจะเข้ามาครอบงำจิตใจของพวกเขา นอกจากนั้นสิ่งที่น่าสนใจเป็นห่วงในการอบรมเลี้ยงดูบุตรของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิม คือ สอนบุตรให้รู้จักประหยัดและเก็บออมเงิน และฝึกสอนให้บุตรทำกิจกรรมร่วมกัน โดยผลการวิจัยพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมส่วนใหญ่ไม่ให้ความสำคัญในเรื่องดังกล่าว ซึ่งอยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำนาน ๆ ครั้ง ดังกล่าวไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ วรณา ชุมพลรักษ์ (2561) ที่พบว่า แท้ที่จริงแล้ว การฝึกให้บุตรรู้จักการออมเงินและฝึกให้ทำกิจกรรมร่วมกันนั้นสำคัญต่อชีวิตของบุตรเป็นอย่างมาก เพราะการสอนบุตรให้รู้จักการประหยัดและเก็บออมเงินแล้ว จะช่วยนำพาไปสู่ความสมบูรณ์พูนสุขของตนเองและครอบครัว กล่าวคือเมื่อบุตรรู้จักการใช้เงินสิ่งของเครื่องใช้และธรรมชาติ ทั้งที่เป็นของส่วนตนและส่วนรวมนั้นจนเป็นนิสัย เกิดพฤติกรรมการประหยัดขึ้นตั้งแต่ยังเยาว์วัย เป็นการช่วยป้องกันความขาดแคลนในวันข้างหน้าทั้งของตนและครอบครัว ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ วไลนารถ หอดตระกูล (2558) พบว่า การประหยัดและเก็บออมเป็นคุณธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในสังคมของชนชาติที่ถือว่าเป็นอารยะชน เพราะถ้าประชาชนในชาติรู้จักการใช้จ่ายทรัพย์สินของตนอย่างมีประสิทธิภาพสังคมและประเทศนั้นจะมีเศรษฐกิจดี มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง การรู้จักใช้ รู้จักออมทรัพย์สิน เป็นการปลูกฝังให้เด็กรู้จักการประหยัด อดออมตั้งแต่เล็ก เพราะการประหยัดอดออมจะทำให้มีความรับผิดชอบทุกด้าน ด้านการเรียน การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต

ส่วนระดับพฤติกรรมการสอนและฝึกให้บุตรทำกิจกรรมร่วมกันอยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำนาน ๆ ครั้งเช่นกัน เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่มีผลกระทบกับบุตรอย่างมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชนม์ธิดา ยาแก้ว, นิศารัตน์ อิศระมโนรส, อัญชิษฐา ปิยะจิตติ, รวี ศิริปริชยากร, และจิราภรณ์ ยกอินทร์ (2560) พบว่า การทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ การพัฒนาแก่เด็กในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านความคิด ภาษา และการเรียนรู้กฎระเบียบทางสังคม ซึ่งการทำกิจกรรมร่วมกันมีส่วนช่วยพัฒนาจิตใจของเด็กด้านการมีคุณธรรมจริยธรรมให้สูงขึ้น ผ่านการเล่นกิจกรรม

ที่ต้องมีการเอื้อเฟื้อแบ่งปันร่วมกัน รวมถึงพัฒนาการทางด้านสังคมด้วย เพราะเด็กจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เพราะหากผู้เป็นมารดาไม่สามารถสอนหรือฝึกบุตรให้ทำกิจกรรมร่วมกันกับบุคคลภายในครอบครัวหรือบุคคลทั่วไปในสังคม จะทำให้บุตรเข้ากับผู้อื่นได้ยาก เล่นกับเพื่อนไม่เป็น ไม่สามารถสร้างสัมพันธ์ภาพกับครูและเพื่อนได้ มีการสื่อสารทางสังคมที่ไม่เหมาะสม (นาถลดา ตะวันกาญจน์โชติ, 2559) จะส่งผลต่อการใช้ชีวิตและการเรียนของเด็ก ซึ่งถ้าไม่ได้รับการแก้ไขจะนำไปสู่ปัญหาทางจิตใจและพัฒนาการด้านอื่น ๆ ดังนั้นพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู หรือบุคคลอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาเด็กต้องให้ความสนใจการเล่น และให้ความสำคัญกับการเล่นอย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อที่การเล่นจะได้เป็นหนทางที่สำคัญในการพัฒนาเด็กต่อไป

2. การศึกษาวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตร ในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ผลวิจัยพบว่า วิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตรดังกล่าวส่วนใหญ่อยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำบางครั้ง แสดงให้เห็นว่าวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตรอยู่ในสถานการณ์ที่ควรแก้ไข ดังกล่าวอาจเป็นเพราะการปฏิบัติตัวของมารดาที่กระทำต่อเด็ก จะมีผลต่อพัฒนาการด้านจิตใจ ลักษณะบุคลิกภาพและพฤติกรรมของเด็ก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิพาวรรณ แสงพรหม และสุภาพร ชินสมพล (2558) พบว่า รูปแบบการเลี้ยงดูที่ไม่เหมาะสมย่อมส่งผลเสียต่อพัฒนาการด้านอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กจนนำไปสู่ภาวะซึมเศร้าได้ เช่น เด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบเข้มงวด จะมีความวิตกกังวลและมีความคิดในแง่ร้าย และเด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลยจะทำให้มีความภาคภูมิใจในตนเองต่ำ โดยเฉพาะการเลี้ยงดูบุตรระยะวัยรุ่นถือได้ว่าเป็นความท้าทายของครอบครัว ปิตามารดา ดังนั้นการเสริมสร้างศักยภาพปิตามารดาในการเลี้ยงดูบุตรเพื่อป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพในบุตร โดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและประยุกต์ใช้แนวคิดการเสริมสร้างความมั่นคงให้บุตร สามารถพัฒนาแนวคิดและคะแนนการปฏิบัติของปิตามารดาในการเลี้ยงดูลูกเพื่อป้องกันปัญหาพฤติกรรมเสี่ยงในบุตรเพิ่มขึ้นได้ (เสาวคนธ์ วีระศิริ, สุรพล วีระศิริ, พิมพ์ สุตรา, และจริญญา โคตรชนะ, 2560) ในขณะเดียวกันวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการติดตามถามไถ่เรื่องการเรียนของบุตรอยู่เสมอยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำบ่อยครั้ง ส่งผลดีต่อบุตรเป็นอย่างมาก เพราะพ่อแม่ผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้และการเสริมสร้างการเรียนรู้ทั้งที่บ้าน โรงเรียนและแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยของมุฮัมหมัดอาฟีฟี อัซซอลิฮียี, ซินดา รักษพลเมือง, และพรรณี บุญประกอบ (2560) พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา จะทำให้สังคมมีแหล่งการเรียนรู้เกิดขึ้นมากมาย เพื่อทำให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้หรือสังคมแห่งปัญญาที่ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้ตลอดเวลา เช่นเดียวกับแนวคิดของ ทิพย์ภารัตน์ ไชยชนะแสง, อติญา โพธิ์ศรี,

และสัญลักษณ์ ตั้งธรรมเนียมพิทักษ์ (2561) ที่พบว่า ครอบครัวคือศูนย์การเรียนรู้ (Learning center) หากสามารถทำให้ทุกครอบครัวเป็นศูนย์การเรียนรู้ได้สำเร็จ จะสามารถสร้างศูนย์การเรียนรู้ที่มีความรัก ความอบอุ่น ซึ่งเป็นชุดเชื่อมโยงการถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชนม์ธิตา ยาแก้ว, นิศารัตน์ อิศระมโนรส, อัญชิษฐา ปิยะจิตติ, รวี ศิริปริชยากร, และจิราภรณ์ ยกอินทร์ (2560) ที่พบว่า ผู้ปกครองคือ ครูคนแรกของเด็ก และเด็ก ๆ ได้เรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างที่บ้าน โดยไม่ต้องได้ รับอิทธิพลหรือได้รับการสอนอย่างเป็นทางการจากสถานศึกษาแต่อย่างใด ดังนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่เมื่อเด็กเข้าเรียนในสถานศึกษาแล้ว การเรียนรู้จะต้องเข้าด้วยกันระหว่างสถานศึกษาและ ครอบครัว เพื่อให้การเรียนรู้ของเด็กนั้นต่อเนื่องและทำให้การเรียนรู้มีความหมายต่อเด็ก เพราะการ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและครอบครัวในการจัดการศึกษา มีผลต่อพัฒนาการและ ความสำเร็จด้านการศึกษาของนักเรียนอย่างเด่นชัด และสามารถช่วยให้สถานศึกษาดำเนินงาน จัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพดีขึ้นอีกด้วย

ส่วนการปฏิบัติตนของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้แก่บุตร อยู่ในระดับพฤติกรรมกระทำบ่อยครั้ง ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิม มีศักยภาพในการอบรมเลี้ยงดูบุตรในการเป็นแบบอย่างที่ดีให้ลูก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สิริินทร์ ลัดดา กลม บุญเชิดชู, และมุจลินท์ กลิ่นหวล (2559) พบว่าพฤติกรรมของพ่อแม่มีผลต่อพฤติกรรม ของลูก เช่น เด็กที่เติบโตในบ้านที่พ่อแม่สุบบุหรีมีแนวโน้มที่จะสุบบุหรีมากกว่าคนอื่นทั่วไป ลูกที่มี พ่อแม่ใช้สารเสพติดหรือดื่มแอลกอฮอล์ มักจะเสพสารเหล่านี้เมื่อโตขึ้น ผู้ใหญ่ที่มีประวัติถูก ทารุณกรรมในวัยเด็กมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมทารุณลูกของตนเองได้ พ่อแม่ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ต่ำมักมีลูกที่ขาดความมั่นใจในตนเอง เด็กที่มาจากครอบครัวแตกแยก มีความเสี่ยงมากกว่าที่จะมี ปัญหาความสัมพันธ์กับคู่ของตนเมื่อเป็นผู้ใหญ่ และพ่อแม่ที่มีความมั่นใจในตนเองสูง มีแนวโน้มที่จะ เลี้ยงดูลูกเป็นเด็กที่อารมณ์มั่นคงและเชื่อมั่นในตนเอง เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่พ่อแม่มีความสุขในชีวิต สมรสมีแนวโน้มที่จะมีความสุขในชีวิตคู่เช่นกันเมื่อเป็นผู้ใหญ่ เหล่านี้ชี้ให้เห็นชัดเจนว่าพ่อแม่มีอิทธิพล ต่อลูก โดยพ่อแม่มีอิทธิพลผ่านหลายกระบวนการ แต่กระบวนการหนึ่งซึ่งสำคัญมากที่เกิดขึ้นในเด็กคือ การซึมซับหรือการเลียนแบบนั่นเอง

สำหรับประเด็นการทำโทษบุตรของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมเมื่อไม่ปฏิบัติตามหลักศาสนา หรือ เมื่อบุตรไม่ละหมาด ผลการวิจัยนี้ พบว่า การกระทำของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมอยู่ในระดับพฤติกรรม กระทำนาน ๆ ครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมในการทำโทษบุตรเมื่อไม่ปฏิบัติ ตามศาสนากิจนั้น ยังไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติอิสลามที่ชี้ให้เห็นว่า การปฏิบัติตามหลักศาสนา เป็นสิ่งสำคัญสำหรับมุสลิมทุกคน โดยเฉพาะการฝึกให้บุตรทำการละหมาด เพราะการละหมาดนั้นเป็น

ศาสนิกจรรยาที่มีความสำคัญสูงสุดของกฎแห่งการเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์ (ช.บ.) และการละหมาดคือเสาหลักของศาสนา ดังคำสั่งใช้ของศาสนาพุทธมัมหมัด (ช.ล.) ให้ผู้ปกครองฝึกฝนบุตรหลานละหมาดตั้งแต่เยาว์วัย ซึ่งมีความว่า "ท่านทั้งหลายจงใช้บุตรของท่านทำการละหมาดเมื่อพวกเขาอายุ 7 ขวบ และจงเขียนตีพวกเขาหากไม่ทำละหมาดเมื่ออายุ 10 ขวบ และจงแยกแยะระหว่างที่นอนของพวกเขาโดยให้เขานอนเป็นสัดส่วน ย้านนอนปนเปกันเมื่ออายุ 10 ขวบ" (Abu Dawud, 1994) อีกทั้งการละหมาดยังส่งผลต่อบุตรให้มีสมาธิ จิตใจสงบผ่องใส พร้อมทั้งจะเรียนรู้สิ่งทำให้บุตรรักและสนุกกับการเรียนสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ อาแว วาลี (2562) พบว่า การละหมาดมีผลโดยตรงต่อคุณธรรมจริยธรรมของเด็กอย่างชัดเจน ซึ่งจะส่งผลต่อระบบวิถีชีวิตประจำวัน เด็กจะมีความใกล้ชิดพระเจ้า มีอารมณ์ที่สงบ มีความรักและความเมตตาเพื่อน มีทักษะในการใช้ชีวิตในสังคม มีสุขภาพจิตดี มีทัศนคติมองโลกในเชิงบวก มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้นการลงโทษเป็นวิธีการหนึ่งที่จะแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และให้เด็กได้เรียนรู้พฤติกรรมที่เหมาะสม สามารถควบคุมตัวเองให้มีความประพฤติที่สังคมยอมรับได้ โดยไม่ต้องอาศัยการควบคุมของผู้ใหญ่ในเวลาต่อมา (วัลลภา วงศ์ศักดิ์รินทร์, 2560) ส่วนการลงโทษตีบุตรที่ไม่ปฏิบัติตามหลักศาสนานั้น อิสลามได้ตั้งกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนว่า ให้ลงโทษด้วยการตีได้เป็นบางครั้งบางเวลา เช่น เมื่อเขาไม่ยอมปฏิบัติตามละหมาด แต่มีเงื่อนไขว่าเด็ก ๆ เหล่านั้นต้องบรรลุนิติภาวะก่อนแล้ว เพราะการตีก่อนที่เด็กจะบรรลุนิติภาวะนั้นจะไม่เกิดประโยชน์อันใดแก่เด็ก ดังนั้นการลงโทษตีเด็กเมื่อเขาไม่ปฏิบัติตามการละหมาดและเขาบรรลุนิติภาวะแล้วเป็นที่อนุญาตในอิสลาม แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การอบรมสั่งสอนด้วยหลักการและเหตุผลแสดงอ่อนน้อมในการตักเตือนนั้นย่อมดีกว่าการอบรมสั่งสอนลูกโดยใช้ความรุนแรง เพราะสิ่งเหล่านั้น ไม่ส่งผลต่อบุตรแต่ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของบุตรด้วย (Shamsu, 2018)

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องพฤติกรรมและวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมต่อการอบรมเลี้ยงดูบุตรในเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ปรากฏผลการวิจัยโดยสรุปคือ กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน 108 คน ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 31-40 ปี จบการศึกษาด้านสามัญในระดับมัธยมศึกษา ด้านอิสลามศึกษาระดับชั้นชานาวิย ประกอบอาชีพค้าขาย และสถานภาพครอบครัวส่วนใหญ่คู่สมรสเสียชีวิต

สำหรับพฤติกรรมและวิธีการปฏิบัติของแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมในการอบรมเลี้ยงดูบุตรต่อการสร้างคุณธรรมจริยธรรมอิสลามของบุตร สะท้อนถึงปัญหาที่ควรดำเนินการแก้ไขปรับปรุงอย่างเร่งด่วน ซึ่งผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูบุตรของแม่เลี้ยงเดี่ยวดังกล่าว โดยภาพรวมอยู่ใน

ระดับพฤติกรรมกระทำบางครั้ง จึงจำเป็นต้องดำเนินการเพื่อพัฒนากลุ่มตัวอย่างดังกล่าวให้มีความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูบุตร เช่น แม่เลี้ยงเดี่ยวควรมีทักษะในการอบรมเลี้ยงดูบุตร ให้บุตรศรัทธาปฏิบัติตามหลักศาสนาและส่งเสริมให้บุตรได้ศึกษาประเพณีของศาสนาอิสลาม ส่งผลให้การปฏิบัติศาสนกิจของศาสนา ซึ่งสำคัญยิ่งสำหรับแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมในการอบรมบุตรให้เจริญเติบโตอยู่ในแนวทางที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของมารดาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างเต็มกำลังความสามารถในทุกระยะของการเจริญเติบโตของบุตรและทุกช่วงชีวิต ด้วยการสอนให้บุตรเรียนรู้หลักการศาสนาทั้งหลักการศรัทธาที่ถูกต้อง หลักศีลธรรมจริยธรรมและมารยาททางสังคม เป็นการสะท้อนถึงสำนึกแห่งความรับผิดชอบในหน้าที่ของมารดาในฐานะผู้ปกครอง ซึ่งจะถูกต้องและเหมาะสมและตอบแทนจากอัลลอฮ์ (ช.บ.) ในโลกอาคิเราะฮ์ นอกจากนั้นแม่เลี้ยงเดี่ยวควรเรียนรู้ทักษะการปฏิบัติในการอบรมเลี้ยงดูบุตร กระทำโดยการให้ความรัก ความเอาใจใส่ สนองความต้องการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ตลอดจนให้การอบรมกล่อมเกล่าพฤติกรรมต่าง ๆ ไม่ใช้ความรุนแรง และสนับสนุนการใช้วิธีการหนุนเสริมเชิงบวก (Positive reinforcement) ให้มากขึ้น เพื่อให้เด็กมีสุขภาพกายและจิตใจที่ดีและสามารถดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 แม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมควรให้ความสำคัญอย่างจริงจังกับการศึกษาหลักการอบรมเลี้ยงดูบุตรตามแนวทางอิสลามให้มากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีทางแห่งหลักบัญญัติอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอนให้ปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัดเพื่อปลูกฝังความศรัทธาแก่บุตรและการขัดเกลาคุณธรรมจริยธรรมอิสลามแก่บุตร ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้บุตรและเยาวชนเติบโตเป็นเยาวชนที่ดีของครอบครัวและสังคม

1.2 พฤติกรรมการสอนและฝึกให้ลูกรู้จักประหยัดและเก็บออมเงินในวัยครั้งนี้อยู่ในระดับกระทำน้อยมาก ดังนั้นแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมควรให้ความสำคัญอย่างมากกับการกระทำดังกล่าว เพราะการรู้จักประหยัดและเก็บออมมีความสำคัญมากในทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีภาวะเศรษฐกิจไม่แน่นอน ซึ่งการสอนบุตรให้รู้จักการประหยัดและเก็บออมเงิน ทำให้มีเงินเก็บสะสมไว้ใช้ในอนาคต มีการวางแผนชีวิตที่ดี เป็นการช่วยป้องกันความขาดแคลนในวันข้างหน้าทั้งของตนเองและครอบครัว

1.3 ผู้นำชุมชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องควรนำผลวิจัยนี้มาประยุกต์ใช้โดยการกำหนดแผนปฏิบัติการจัดการอบรมหลักสุตระยะสั้น หรือให้ความรู้ช่วยเหลือแม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมเกี่ยวกับการอบรม

เลี้ยงดูบุตรตามแนวทางอิสลามที่ถูกต้อง และส่งเสริมให้แม่เลี้ยงเดี่ยวมุสลิมอบรมเลี้ยงดูบุตรในเชิงจิตวิทยารวมสมัยควบคู่ไปด้วย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาการวิจัยเกี่ยวกับการเปรียบเทียบระหว่างการเลี้ยงดูบุตรตามบทบัญญัติอิสลามกับการเลี้ยงดูบุตรทางจิตวิทยารวมสมัยในปัจจุบัน

2.2 ควรศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยอื่น ๆ ที่มีผลด้านพฤติกรรมกรรมการอบรมเลี้ยงดูบุตร เช่น ปัจจัยด้านความสามารถ ความรู้สึกและการเห็นคุณค่าในตนเอง เพื่อผลการวิจัยจะได้ครอบคลุมและเข้าถึงปัญหาได้อย่างทั่วถึงมากขึ้น

2.3 ควรทำวิจัยเรื่องนี้ในกลุ่มประชากรที่แตกต่างออกไป เช่น ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไทยในจังหวัดต่าง ๆ เป็นต้น

รายการอ้างอิง

- ชนม์ธิดา ยาแก้ว, นิศารัตน์ อิสระมนโรส, อัญชิษฐา ปิยะจิตติ, รวี ศิริปรีชยากร, และจิราภรณ์ ยกอินทร์. (2560). การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เขตพื้นที่ภาคตะวันออก. (รายงานการวิจัย) คณะครุศาสตร์ หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย วิทยาเขตสุพรรณบุรี: มหาวิทยาลัยสวนดุสิต.
- ทิพย์ภารัตน์ ไชยชนะแสง, อติญา โพธิ์ศรี, และธัยลักษณ์ ตั้งธรรมพิทักษ์. (2561). การมีส่วนร่วมของครอบครัวในการกระตุ้นและส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก. *วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ*, 41(1), 95-104.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2555). การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: บิสซิเนสอาร์แอนด์ดี.
- นาถลดา ตะวันกาญจน์โชติ. (2559). ทักษะทางสังคมของเด็กออทิสติกวัยเรียน. *วารสารการพยาบาลจิตเวชและสุขภาพจิต*, 30(2), 1-21.
- นิพาวรรณ แสงพรหม, และสุภาพร ชินสมพล. (2558). ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการเลี้ยงดูบุตรของมารดาที่มารับบริการ แผนกกุมารเวชกรรม โรงพยาบาลค่ายสุรนารี จังหวัดนครราชสีมา. *การประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ สร้างสรรค์และพัฒนา เพื่อก้าวหน้าสู่ประชาคมอาเซียน ครั้งที่ 2*. (หน้า.52-58). นครราชสีมา: วิทยาลัยนครราชสีมา
- พัชชา เจริญกลิ่นจันทร์. (2558). สภาพปัญหาและความต้องการของครอบครัวลักษณะพิเศษ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.)*, 21(1), 27-38.

- พิชาภรณ์ เปรียบเหมือน, และธัญมัทธม สรุงบุญมี. (2562). ผลกระทบของการหย่าร้างต่อค่าจ้างในชายและหญิง. *การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ 20*. (หน้า.1854-1862). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วไลนารถ หอดระกูล. (2558). *การจัดกิจกรรมส่งเสริมพฤติกรรมการเก็บออมเงินตามแนวคิดค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1/14*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: โรงเรียนอัสสัมชัญ แผนกประถม.
- มุขัมหมัดอาฟีฟี อัซซอลิฮีย, ชนิดา รักษ์พลเมือง, และพรรณี บุญประกอบ. (2560). การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมทักษะการคิดและการเรียนรู้ของเด็กมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารอัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี*, 7(13), 45-58.
- ยาฮารี การแข็ง. (2558). *การจัดกิจกรรมหะละเกาะห์เพื่อพัฒนานักศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ปัตตานี.
- วรรณ ชุมพลรักษ์. (2561). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการออมเงินของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการออมกับกองทุนการออมแห่งชาติ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์*, 4(3), 215-222.
- วฤษพร ญัฐจุโรจน์. (2560). *ครอบครัวทางเลือกและการคงอยู่ของสถาบันครอบครัว*. *Veridian E-Journal Silpakorn University*, ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, 10(2), 1817-1827.
- วัลลภา วงศ์ศักดิ์รินทร์. (2560). พฤติกรรมของผู้ปกครองในการส่งเสริมการมีวินัยในตนเองแก่นักเรียน โรงเรียนสาธิตในจังหวัดนครปฐม. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 10(1), 1321-1339.
- สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ. (2542). *คัมภีร์อัลกุรอาน ฉบับแปลภาษาไทย*. อัลมะดีนะห์-ซาอูดี อราบีย : ศูนย์กษัตริย์ฟาฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน.
- สำนักข่าวอิศรา. (2557). *กำพร้า 6,000 ราย หญิงหม้าย 2,800 คน ได้เวลายุติความรุนแรงชายแดนใต้*. สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2563. จาก: https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/34676-orphan_34676.html.
- สิรินทร์ ลัดดา, กลม บุญเชิดชู, และมุจลินท์ กลิ่นหวล. (2559). กิจกรรมทัศนศึกษาเพื่อส่งเสริมสมรรถนะการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในศตวรรษที่ 21. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, ฉบับภาษาไทย, 9(3), 1550-1562.

- สุริย์พร พันพื้ง, และกมลพรรณ พันพื้ง. (2558). ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว : การปรับตัวของครอบครัวท่ามกลาง ความเปลี่ยนแปลง. *การประชุมสมัชชาครอบครัวระดับชาติประจำปี 2558*. (หน้า. 1854-1862). กรุงเทพมหานคร:กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- เสาวคนธ์ วีระศิริ, สุรพล วีระศิริ, พิมภา สุตรา, และจริญญา โคตรชนะ. (2560). การเสริมสร้างศักยภาพปิตามารดาในการเลี้ยงดูลูกเพื่อป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพในวัยรุ่น. *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย*, 62(3), 201-210.
- อภินดา ชัยมานะเดช. (2562). ปัจจัยทางจิตและสังคมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมตามบทบาทของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในเขตกรุงเทพมหานคร. *วารสารร่มพญักษ์ มหาวิทยาลัยเกริก*, 37(1), 34-42.
- อ้อมใจ วงษ์มณฑา. (2562). ผลกระทบจากวิกฤตการณ์ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อเศรษฐกิจชุมชน. *วารสารรัฐสมิแล*, 40(1), 95-99.
- อาแว วาลี. (2562). การละหมาดกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และการเรียนรู้อย่างมีความสุขของเยาวชนมุสลิมจังหวัดนราธิวาส. *วารสารอัล-นूर บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยฟาฏอนี*, 14(26), 1-14.
- Abu Dawud, I. A. D. S. A. (1994). *Sunan Abi Daud*. J.1-2. Beirut: Dar al-Fikr.
- Aini, N., Sugiaty, Dana, M. A., Wahyudi & Ramadhani, S. (2020). At-Tarbiyah Sebagai Konsep Pendidikan dalam Islam. *Jurnal Pendidikan Islam*, 6(1), 88-104.
- Al-Bukhari, A. A. M. I. (1989). *Al-Adabul Mufrad*. Damsyik: Darul Basyair Islamiyah.
- Almuddin, M. H., Jamil, A. I. & Saari C. Z. (2016). Amalan Pendidikan Kanak-Kanak Dalam Islam. *Journal of Islamic Educational Research*, 1(1), 1-10.
- Hamjah, S. H. (2016). *Pendekatan Kaunseling Spiritual Menurut Al-Ghazali*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nasution, Z. (2019). Dasar dan Tujuan Pendidikan Islam dalam Konsep Alquran. *Tarbiyah Islamiyah Journal*, 9(2), 64-71.
- Raffar, I. N. A. Z., Hamjah, S. H. & Ismail, A. (2019). Kefahaman Ibu Bapa Terhadap Kemahiran Keibubapaan Menurut Perspektif Islam. *Asian Journal of Civilizational Studies*, 1(1), 67-76.
- Shamsu, L. S. (2018). *Konsep Suruh dan Pukul Dalam Pentarbiahan Anak-Anak: Tinjauan Dalam Huraian Sunnah*. Fakulti Usuluddin, Universiti Islam Sultan Sharif Ali. Brunei Darussalam: Universiti Islam Sultan Sharif Ali.